

**Bargieł, Barbara / Libera, Jerzy /
Panasiewicz, Wacław**

**Półksiężycowate sierpy krzemienne z
okolic Hrubieszowa**

Archeologia Polski Środkowowschodniej 4, 240-250

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

BARBARA BARGIEŁ, JERZY LIBERA, WACŁAW PANASIEWICZ

PÓŁKSIĘŻYCOWATE SIERPY KRZEMIENNE Z OKOLIC HRUBIESZOWA

Badania źródłoznawcze nad wytwórczością krzemieniarską epoki brązu zarysowują coraz wyraźniejsze różnice pomiędzy poszczególnymi jej okresami i umożliwiają datowanie i określenie przynależności kulturowej niektórych grup narzędzi. Bez wątplenia do wyznaczników tej epoki należą dwustronnie obrabiane, wielofunkcyjne noże sierpowate, nazywane powszechnie sierpami.

Prowadzone ostatnio studia (B. Bargieł, J. Libera 1997, s. 153-158) nad tą grupą zabytków z obszaru ziem polskich i zachodniej Ukrainy umożliwiły ich usystematyzowanie typologiczne. Za nadrzędną zasadę proponowanej klasyfikacji przyjęto obrys płaszczyznowy, który przyrównano do prostych figur geometrycznych, biorąc za punkt odniesienia zarys krawędzi wewnętrznej. Okazy posiadające największą szerokość przy podstawie opisano na trójkącie prostokątnym, w którym dłuższy bok przyprostokątny stanowi krawędź wewnętrzną noża (najczęściej uważaną za zasadniczą krawędź pracującą), przeciwprostokątna wyznacza krawędź zewnętrzną (grzbietową), natomiast krótszy bok przyprostokątny określa krawędź podstawy narzędzia. Noże tego typu określono mianem **podtrójkątnych** (typ A). Formy o maksymalnej szerokości oscylującej w połowie ich długości wpisano w odcinek koła, w którym cięciwa stanowi krawędź wewnętrzną, zaś odcinek łukowaty wyznacza krawędź grzbietową. Tak ścisłą definicję możemy przypisać tylko okazom o wierzchołku zbliżonym obrysem do podstawy. Noże te określono mianem *półksiężycowatych* (typ B).

Proponowana klasyfikacji obejmuje półwytwory noży, narzędzia w pełni uformowane oraz w różnym stopniu zużycia, niejednokrotnie noszące ślady licznych napraw. Pomiarów metrycznych wykonano dla około 60 zabytków pochodzących z grobów kultury mierzanowickiej i strzyżowskiej wykazały, że najkrótsze okazy mierzą 100-110 mm, przy szerokościach i grubościach nie odbiegających od form makrolitycznych. Wobec czego wartość 100 mm uznano jako minimalną długość dla noży sierpowatych wszystkich typów, poniżej której grupują się ich zminiaturyzowane formy różnych kształtów, określone mianem **wkładek sierpowatych**¹, które należy traktować jako odrębną grupę typologiczną. Ten metryczny

podział nie ogranicza się tylko do pomiaru liniowego długości, lecz wykazuje wyraźne zależności w proporcjach pomiędzy długością, szerokością i grubością wkładek, porównywalne do zaobserwowanych na okazach makrolitycznych.

Proponowany podział typologiczny sierpów znajduje także odzwierciedlenie w ich następstwie czasowym. Obecnie dla epoki brązu w dorzeczu górnej i środkowej Wisły wyróżnić możemy dwa horyzonty chronologiczne występowania noży sierpowatych.

W oparciu o znaczną serię sierpów podtrójkątnych uzyskanych z grobów kultury mierzanowickiej (Mierzanowice, Wojciechowice, Złota, Orliśka Sokolnickie) i strzyżowskiej (Raciborowice-Kolonia, Hrubieszów-Podgórze, Hrebenne) wyróżniono noże sierpowate typu A, przy czym okazy szerokowierzchołkowe określono **nożami typu mierzanowickiego**, natomiast formy wąskowierzchołkowe nazwano **nożami typu strzyżowskiego**. Obie te grupy wyznaczają I horyzont występowania noży sierpowatych w Małopolsce i na Wołyniu, który należy synchronizować z I okresem epoki brązu.

Zupełnie odmienną sytuację stwierdzamy w stosunku do sierpów półksiężycowatych określonych jako typ B. Mimo dużego zróżnicowania typologicznego tych narzędzi (por. B. Bargieł, J. Libera 1997, ryc. 2, s. 154), częstotliwość ich występowania w czystych obiektach kultury trzcinieckich oraz łużyckich jest incydentalna.

Zagadnienie wytwórczości bifacjalnych sierpów krzemiennych użytkowanych przez społeczności kultury trzcinieckiej i łużyckiej poruszane było zarówno przez badaczy ukraińskich, jak i polskich. Z autorów ukraińskich najwięcej miejsca tej problematyce poświęciła S. Berezanska (m. in. 1972a, s. 281; 1985, s. 442) analizując inwentarze krzemienne kultury trzcinieckiej. Mimo zaprezentowanej stosunkowo licznej bazy źródłowej (też, 1972b, s. 98-100, ryc. 31, tabl. XXVIII, XXIX), ich analizę oparła przede wszystkim na materiałach z osad oraz pracowni przykopalnych, stanowisk nie zawsze jednokulturowych. Wśród wyróżnionych typów sierpów znalazły się także noże podtrójkątne, analogiczne do form znanych z zespołów grobowych wczesnej epoki brązu z Małopolski i Wołynia (np. Sapanów, Šumbor, Velbovno – S. Berezanska 1972, tabl. XXVI [:2]; XVII [:5-8]). Próbę uporządkowania tych zagadnień dla materiałów z dorzecza górnego i środkowego Bugu podjęła ostatnio H. Taras (1997, s. 169-174, ryc. 4). Pomimo skoncentrowania się na formach półksiężycowatych (wyróżnione typy 1-4), w systematyce tej znalazły się także sierpy

¹ Po raz pierwszy w literaturze polskiej próbę ich charakterystyki podjął W. Mazurek (1997), przy czym w opracowaniu tym zabrakło ścisłego kryterium metrycznego, co było powodem włączenia do tzw. wkładek typu Szuminka kilku fragmentarycznie zachowanych makrolitycznych noży sierpowatych.

o podstawach równych środkowej części korpusu (typ 5), mające ściśle analogie i odpowiedniki wśród noży typu mierzanowickiego². Tak więc łączenie sierpów podtrójkątnych (nie pochodzących z zespołów zwartych) z wytwórczością kultury trzcinieckiej, stawia pod znakiem zapytania zaprezentowane w tych pracach typologie.

Zupełnie odmiennie przedstawiany jest problem użytkowania noży sierpowatych przez społeczności kultury łużyckiej w piśmiennictwie polskim, pomimo braku gruntowego opracowania wytwórczości krzemieniarskiej tej kultury. Niemniej jednak, na podstawie znalezisk z osad, podejmowano próby łączenia bifacjalnych sierpów z rozwojem osadnictwa tej kultury, np. inwentarz z Kamionki Nadbużnej (T. Węgrzynowicz 1973, tab. I, s. 21, ryc. 2: d), Woli Rzeczyckiej (K. Moskwa 1976, s. 130, ryc. 85: g), Witowa (J. Marciniak 1963, s. 369, ryc. 4: 3). Powyższe próby znalazły akceptację w niektórych pracach syntetycznych, np. J. Dąbrowskiego (1972, s. 142), J. Lecha (1984, s. 196-197).

Dopiero jednak ostatnie lata przyniosły wyraźny przyrost bazy źródłowej dokumentującej masowe wykorzystanie krzemienia w różnych grupach terytorialnych kultury łużyckiej zarówno w epoce brązu, jak i okresie halsztackim. Do najciekawszych odkryć należy zaliczyć badania pracowni nakopalnianej w Wierzbicy „Zełe” (H. i J. Lech 1997), osady produkcyjnej w Kosinie, stan. 10 (B. Bargieł, J. Gurba 1986) oraz pracowni przykopalnianej w Kopcu, stan. 4. To ostatnie stanowisko dostarczyło najistotniejszych materiałów do badań nad produkcją bifacjalnych noży sierpowatych na ziemiach polskich. W serii liczącej około 50 zachowanych w całości narzędzi lub ich półwytworów reprezentowane są wyłącznie noże typu półksiężycowatego. Wystąpiły one razem z ceramiką kultury łużyckiej datowaną na okres halsztacki C-D (M. Florek, J. Libera 1994, ryc. 2: c, 3; B. Bargieł, J. Libera 1995, ryc. 1, 2)³.

Wyraźny postęp obserwujemy ponadto w sposobie opracowania inwentarzy krzemiennych odkrytych na osadach kultury łużyckiej (J. Gackowski, J. Małeczka-Kukawka 1997; S. K. Kozłowski, E. Sachse-Kozłowska 1997; W. Mazurek 1997) i cmentarzyskach (M. Gedl 1997; D. Piotrowska 1997; A. J. Tomaszewski 1997).

Publikowane są także prace o charakterze syntetycznym przedstawiające problematykę „schyłkowego” krzemieniarstwa (S. Kadrow 1989; M. Zalewski, J. Mellin 1991; K. Kruk 1994; M. Kurgan-Przybylska 1995; B. Balcer 1997; Lech 1997).

Podsumowując, II horyzont występowania noży sierpowatych skupiający różne odmiany sierpów typu B,

należy synchronizować ze środkowym i późnym okresem epoki brązu oraz wczesnym epoki żelaza. Ich użytkownikami była ludność kultury trzcinieckiej i łużyckiej, jednak trudno jest wskazać, czy któraś z odmian sierpów półksiężycowatych jest reprezentatywna dla jednej bądź drugiej kultury.

W tym kontekście trudno jest zgodzić się z chronologią 20 noży sierpowatych z Polski środkowo-wschodniej i 13 z Wołynia przypisanych kulturze trzcinieckiej (H. Taras 1997, s. 169-172, ryc. 4)⁴. Wiele bowiem z tych form znajduje analogie w materiałach pochodzących z przebadanych wykopaliskowo, jednokulturowych osad „łużyckich”, np. w Kamionce Nadbużnej, Woli Rzeczyckiej, Kopcu, stan. 4 oraz Opoce (A. Zakościelna, J. Libera 1991, ryc. 11: 1, 2) i Kopcu, stan. 8 (M. Florek, J. Libera 1994, ryc. 4: a, c) lub odpowiadającym im chronologicznie stanowiskom na zachodniej Ukrainie. Znamienym dowodem bardzo późnego użytkowania noży półksiężycowatych na Wołyniu jest skład kilkunastu masywnych, symetrycznych okazów o ząbkowanej krawędzi prostej (wewnętrznej) – mających odpowiedniki w typie 1 systematyki H. Taras – znaleziony w glinianym naczyniu datowanym na przełom epoki brązu i żelaza w miejscowości Zielony Gaj koło Równego (materiały z badań V. Konopli)⁵. Innym przykładem jest odkrycie w grocie Odajew na Tłumaczyźnie (obwód iwano-frankowski) krzemienno-żelaznego sierpa w kontekście brązowego noża i glinianych naczyń, stanowiących wyposażenie pochówka datowanego na tzw. tracki halsztat (L. Mackevyj, S. Orlovskij, G. Panachyd 1996, ryc. 2).

Różnorodne badania wykopaliskowe i odkrycia przyprawkowe w okolicach Hrubieszowa doprowadziły do zarejestrowania na tym terenie 33 makrolitycznych, półksiężycowatych noży sierpowatych (por. tab. 1, ryc. 1). Wśród 24 zachowanych w całości egzemplarzy zdecydowanie przeważają sierpy o różnie wyodrębnionej nasadzie (podstawie) – 83,3 %, z których połowę (10) stanowią sierpy o krawędzi wewnętrznej lekko wypukłej lub prostej (ryc. 2: 1-2; 3; 1; 4: 4; 5: 1,5). U pozostałych okazów krawędź ta jest bardziej lub mniej wcięta (ryc. 5: 2-4). Ostatnie cztery zachowane w całości narzędzia to noże o podstawie zbliżonej do wierzchołka i prostym boku wewnętrznym (ryc. 3: 2) lub wciętym (ryc. 3: 3). Biorąc pod uwagę proporcje metryczne, cały zbiór tych narzędzi zdominowany jest przez formy smukłe.

Niemal wszystkie noże sierpowate wykonane zostały z doskonałej jakości krzemieni wołyńskich (31 egz.). Być może, że z surowca zbliżonego makroskopowo do tego krzemienia o ciemnognatowej barwie licznie biało „kropkowanej” wykonano nóż z Małkowa. Natomiast ewidentnym importem ze strefy nadwiślańskiej jest sierp

² Np. dla okazu z Łopawcza (H. Taras 1997, ryc. 4: 16) analogię stanowią sierpy z grobów 55 (jeden z dwóch okazów) i 153 z cmentarzyska w Mierzanowicach (J. T. Bąbel 1987, ryc. 112: 1; 237: 1), półwytwór noża z grobu 3 w Orłiskach Sokolnickich (S. Czopek, S. Kadrow, P. Mitura 1993, ryc. 15).

³ Z innych materiałów na stanowisku tym stwierdzono jedynie liczny materiał schyłkowopalcowaty.

⁴ Wśród analizowanych okazów znalazły się także wkładki sierpowate pochodzące z nasypu kopca kultury trzcinieckiej z Dubeczna.

⁵ Autorzy serdecznie dziękują Vitalijowi Konopli za możliwość wykorzystania niepublikowanych materiałów.

Tab. 1. Wykaz sierpów półksiężycowatych z okolic Hrubieszowa, woj. lubelskie

L.p.	Miejscowość, stanowisko	Gmina	Surowiec	Literatura, zbiory	Rycina
1	Czerniczyn	Hrubieszów	woł.	daw. zb. LO Hrubieszów*	
2	Gródek	Hrubieszów	woł.	zb. MHRubieszów A/36	3: 2
3	Gródek, st. 1C, 3 egz.	Hrubieszów	woł.	A. Osiak 1988, tabl. V:1; zb. pr. P. Kani w Gródku	2: 2-3; 4: 3
4	Hrubieszów, os. Jagiellońskie ¹ , 2 egz.		woł.	H. Taras 1995, tabl. XLIX: 13; zb. MHRubieszów A/1145	2: 1
5	Hrubieszów, ul. Wesola		woł.	zb. MHRubieszów A/1982	5: 5
6	Kryłów	Mircze	woł.	zb. MHRubieszów A/95	3:1
7	Małów	Mircze	woł. ?	B. Bargiel, J. Libera 1992, ryc. 4: b	
8	Obrowiec	Hrubieszów	woł.	zb. MHRubieszów A/71	5: 2
9	Stara Wieś, st. 42	Mircze	woł.	zb. MHRubieszów	4: 1
10	Stefankowice	Hrubieszów	woł.	zb. MHRubieszów A/9	5: 4
11	Strzyżów, st. 1D	Horodło	woł.	S. Kadrow 1980, tabl. XX: 1	3: 4
12	Szychowice, 3 egz.	Mircze	woł.	B. Bargiel, J. Libera 1989, ryc. 2; zb. MHRubieszów A/178; 179	3: 3; 5: 1
13	Teptiuków, st. 6, 3 egz. ²	Hrubieszów	woł.	J. Niedźwiedź 1955, ryc. 3: 1; zb. MHRubieszów; J. Niedźwiedź, H. Taras 1997, ryc. 5: 7	5: 3
14	Teptiuków	Hrubieszów	woł.	J. Niedźwiedź, W. Panasiewicz 1994, ryc. 8: 5	4: 2
15	Trzeszczany ³ , st. 16	loco	woł.	zb. MHRubieszów A/3096	4: 4
16	Turkołówka	Hrubieszów	woł.	zb. MLubelskie A/144	
17	Tyszowce, st. 1	loco	woł.	H. Wróbel 1989, ryc. 15: c	
18	Tyszowce, st. 25B, ob. 25	loco	woł.	J. Buszewicz 1986, ryc. 1: 1	
19	Tyszowce, st. 25, 2 egz.	loco	woł.	B. Gosik 1997, tabl. LVIII: c, LIX	4: 5
20	Tyszowce, 2 egz.	loco	woł.	W. Koman 1989, tabl. XVIII: 2, 3 ⁴	
21	Werbkowice, st. 12	loco	woł.	zb. MZamość	
22	Werbkowice	loco	woł.	zb. MHRubieszów A/782, 783	
23	Wronowice, st. 39	Werbkowice	św.	E. Prusicka 1995, ryc. 3: a	
24	M. nieznaną	(d. pow. Hrubieszów)	woł.	zb. Katedry Ekologii Rolniczej AR w Lublinie	4: 2

* Z archiwum L. Gajewskiego; kolekcja zaginęła

¹ Nóż sierpowaty znaleziono w pobliżu naczynia, co sugeruje zniszczony grób.

² Ponadto z tej wielokulturowej osady pochodzą kolejne 4 fragmenty sierpów (por. J. Niedźwiedź, H. Taras 1997, ryc. 5: 9-12), uzyskane w kontekście ceramiki kultury trzcinieckiej i lużyckiej.

³ Są Trzeszczany: Pierwsze i Drugie

⁴ Tam zamieniono opis tablicy XVII z XVIII.

pochodzący z Wronowic wykonany z surowca świeciechowskiego.

Z omawianych materiałów, jeden pokawałkowany nóż krzemienisty zalegał w różnych częściach nasypu kurhanu 6 w Tyszowcach związanego z kulturą trzciniecką (H. Wróbel 1989, s. 203), co zapewne wiąże się ze specyficznym rytuałem pogrzebowym ludności tej kultury. Dwa inne sierpy pochodzące z przypadkowych odkryć znaleziono w sąsiedztwie kilku naczyń „trzcinięcych” (ryc. 6: 1-3) na terenie Osiedla Jagiellońskiego w Hrubieszowie (por. H. Taras 1995, s. 223, Tabl. XLIX: 12, 13)⁶. Być może stanowią one wyposażenie pochówków na niszczonej cmentarzyskiej tej kultury⁷.

Luźny charakter większości znalezisk nie pozwala na precyzyjne datowanie kulturowe tych zabytków. Nie są pomocne w tym względzie nawet nieliczne egzemplarze pochodzące z badań wykopaliskowych, gdyż odkryto je na stanowiskach wielokulturowych, na których zarejestrowano m. in. warstwę osadniczą z materiałami kultury lużyckiej (np. Gródek, stan. 1C, Strzyżów, stan. 1D, Teptiuków, stan. 6, Tyszowce, stan. 25 i 25B).

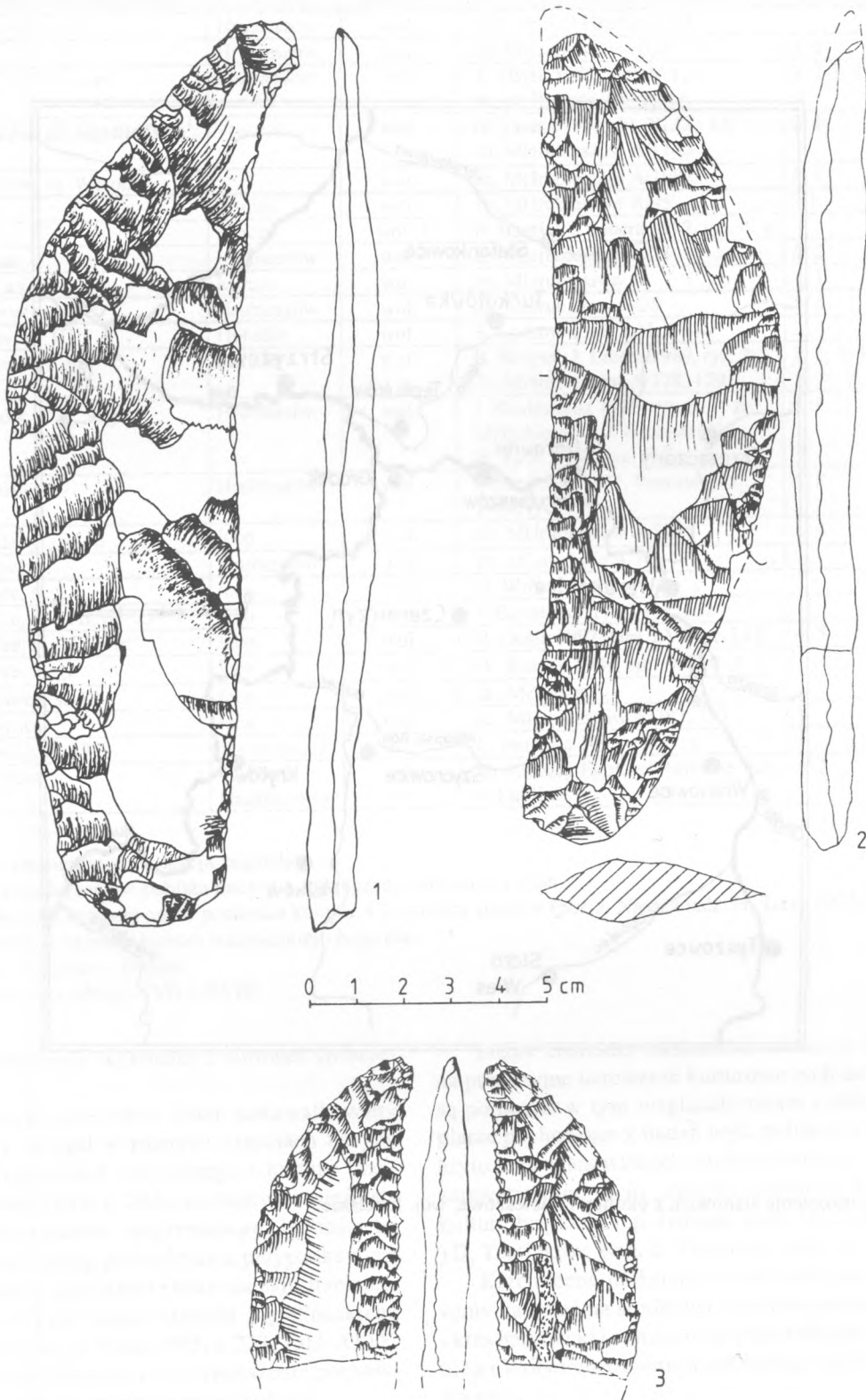
Krzemienne półksiężycowate noże sierpowate możemy datować na środkową i młodszą epokę brązu oraz okres halsztacki i wiązać na terenie Małopolski i zachodniego Wołynia z osadnictwem kultury trzcinieckiej i lużyckiej.

⁶ Zabytki te odkryto w różnych latach podczas prac budowlanych, brak pewnych danych o ich wzajemnej lokalizacji.

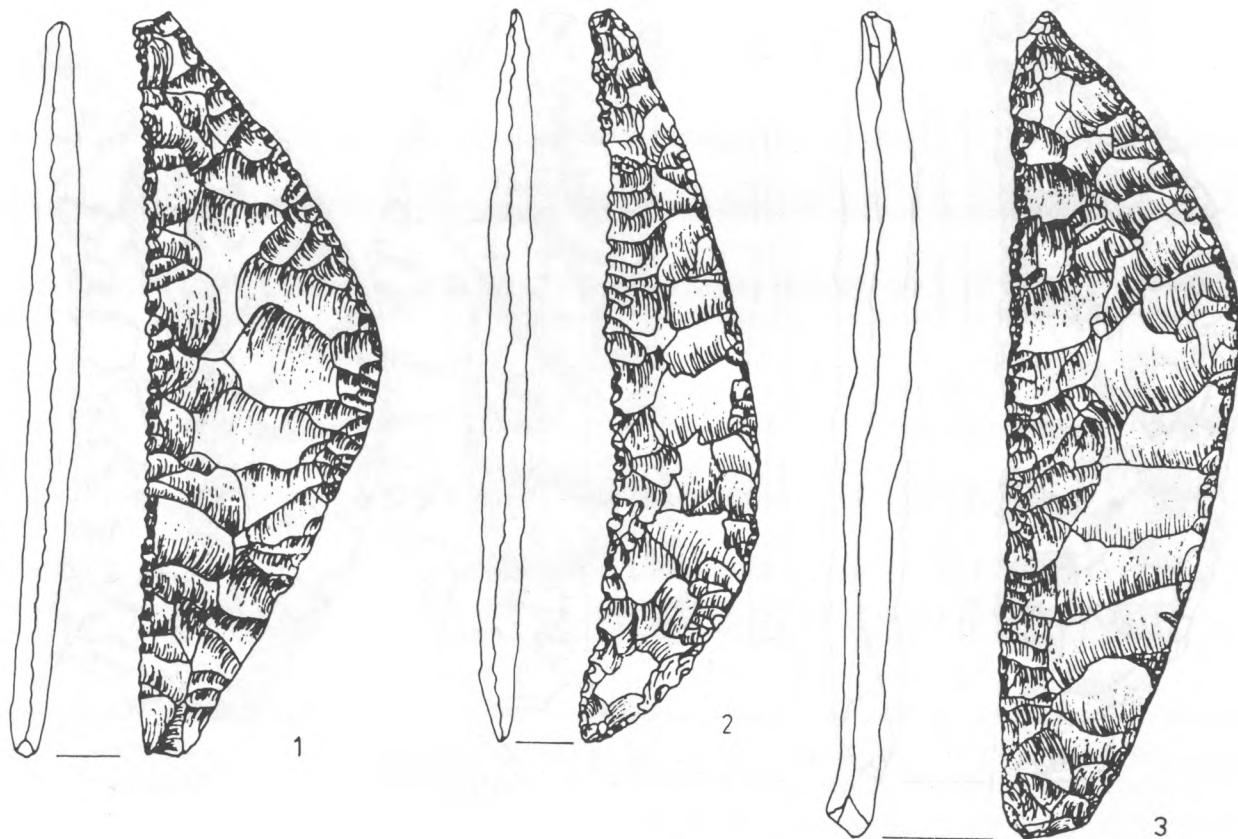
⁷ Podobną sugestię wyraziła H. Taras (1995, zest. III, s. 223) w stosunku do zachowanego w całości naczynia oraz jednego sierpa.

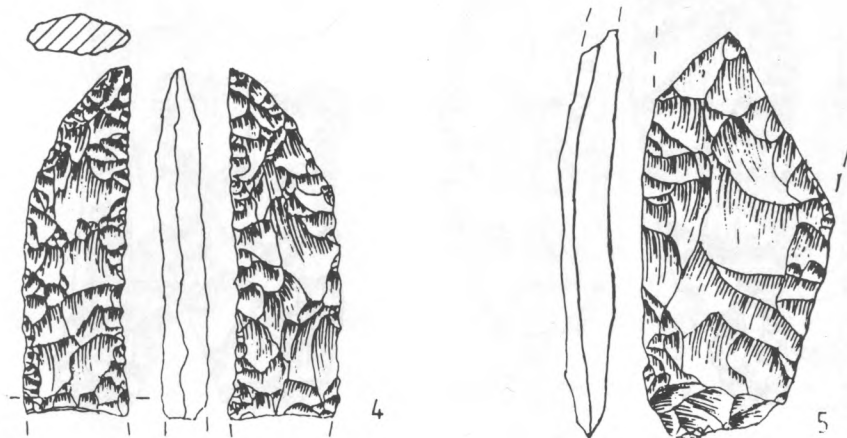
Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk z okolicy Hrubieszowa, woj. lubelskie.

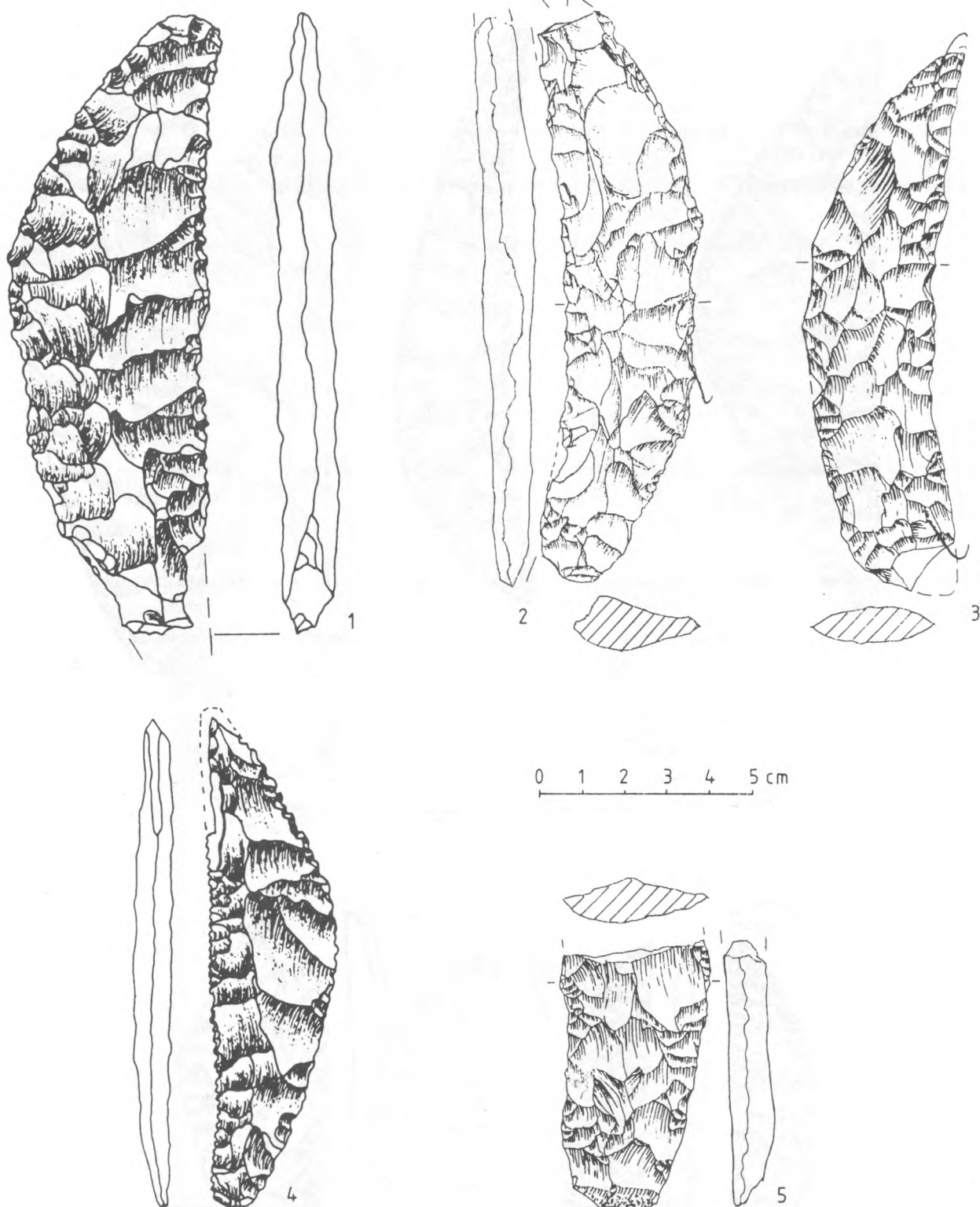
Ryc. 2. 1 – Hrubieszów, os. Jagiellońskie (rys. W. Panasiewicz); 2 – Gródek, stan. 1C (rys. J. Libera); 3 – Gródek, stan. 1C (wg A. Osiak 1988)

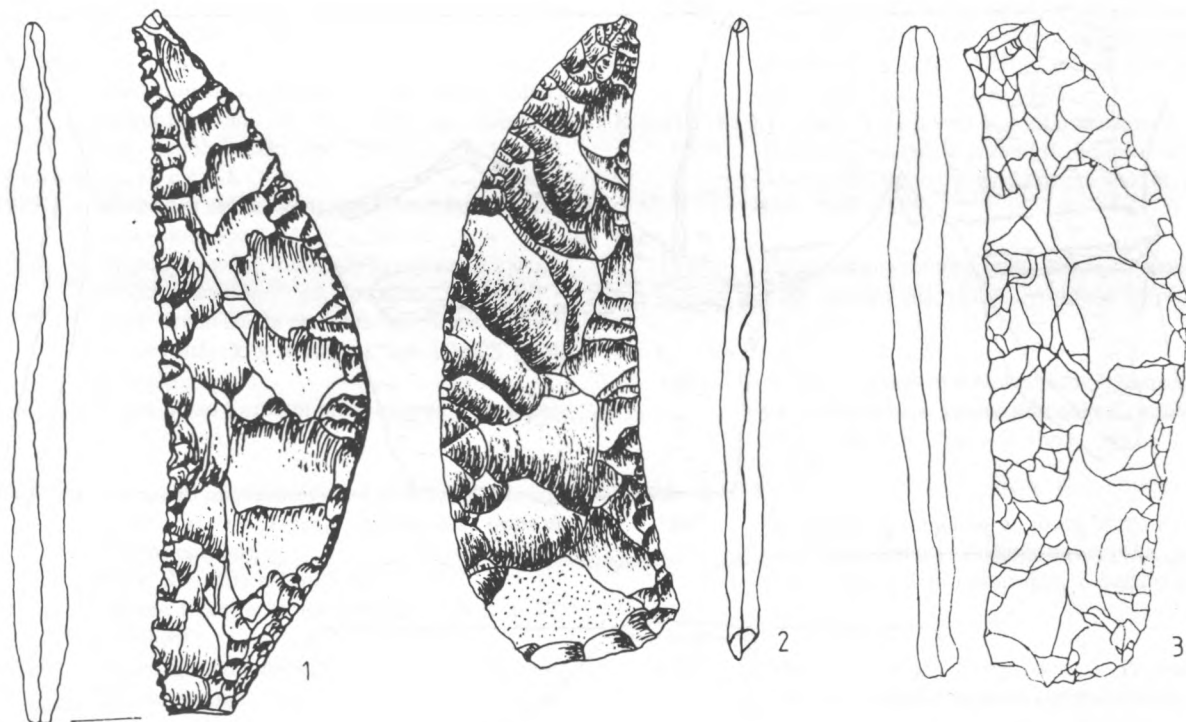
0 1 2 3 4 5 cm

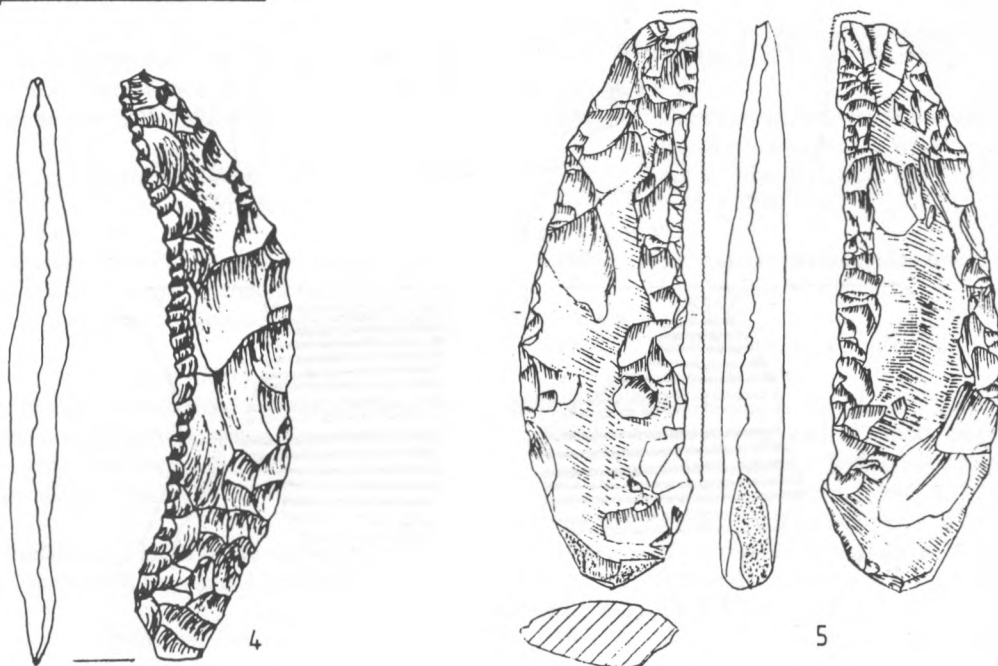
Ryc. 3. 1 – Kryłów; 2 – Gródek; 3 – Szychowice (rys. W. Panasiewicz); 4 – Strzyżów, stan. 1D (wg S. Kadrowa 1980).

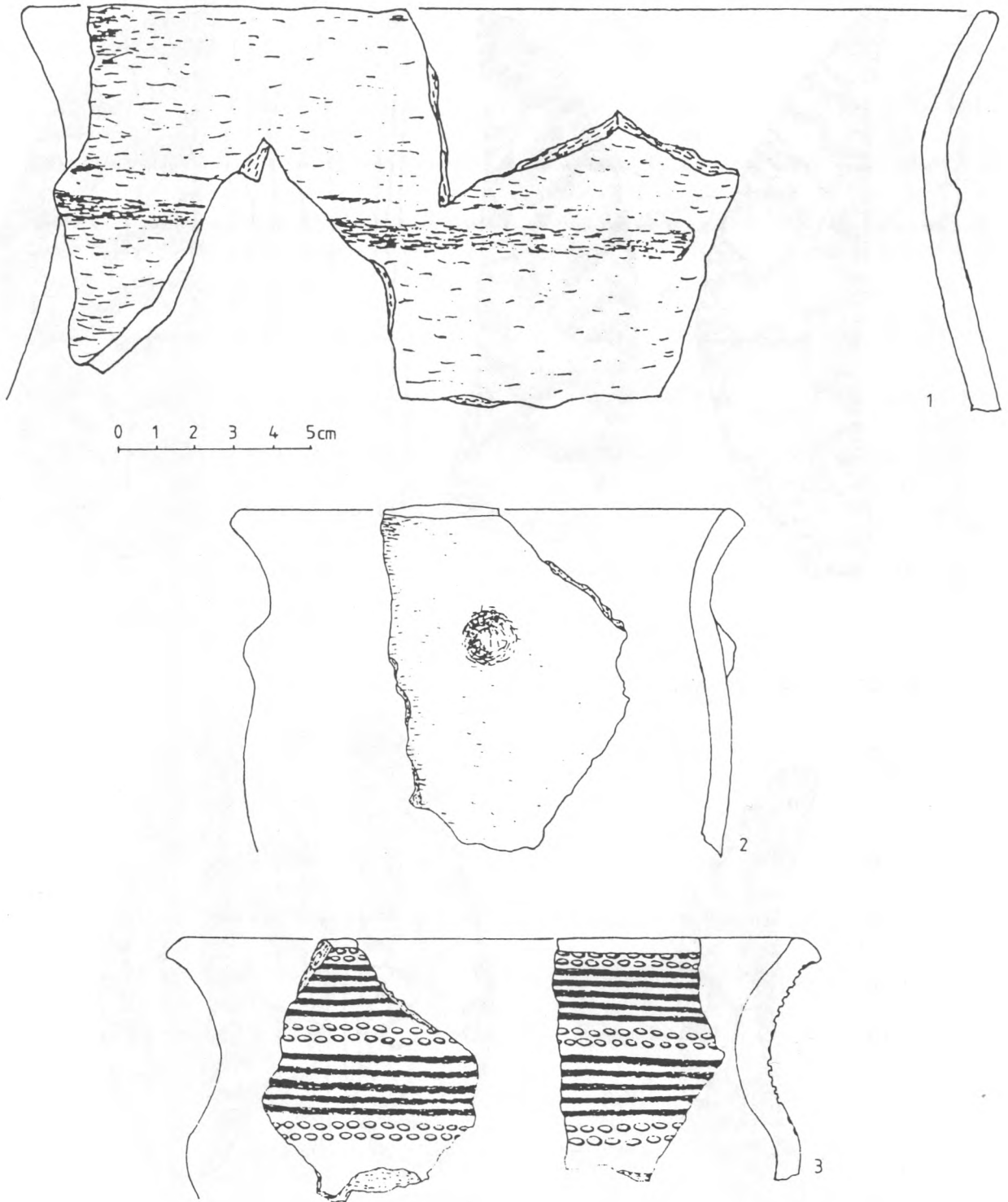
Ryc. 4. 1 – Stara Wieś, stan. 42; 2 – M. nieznaną; 3 – Gródek, stan. 1C; 4 – Trzuszczany, stan. 16; 5 – Tyszowce, stan. 25 (1, 4 rys. W. Panasiewicz; 2, 5 rys. J. Libera; 3 rys. A. Zakościelna).

0 1 2 3 4 5 cm

Ryc. 5. 1 – Szychowice; 2 – Obrowiec; 3 – Teptiuków, stan. 6; 4 – Stefankowice (ryc. W. Panasiewicz); e – Hrubieszów, ul. We-
soła (rys. J. Libera).

Ryc. 6. 1-3 – Hrubieszów, os. Jagiellońskie (rys. W. Panasiewicz).

LITERATURA

- Balcer B.
1997 Z badań nad krzemieniarstwem w epokach metali, Z badań, s. 303-317.
- Bargieł B., Gurba J.
1986 Niedatowany kopiec ziemny na osadzie kultury łużyckiej (stan. 10) w Kosinie, gm. Annapol, woj. tarnobrzeskie, Spr. UMCS, s. 28-32.
- Bargieł B., Libera J.
1989 Materiały archeologiczne z Szychowic, woj. zamojskie, Spr. UMCS, s. 54-56.
1992 Niepublikowane materiały krzemienne z województwa zamojskiego, Spr. zam., s. 14-21.
1995 Drugi sezon badań pracowni przykopalnianych kultury łużyckiej w Kopcu, Spr. UMCS 1994, s. 13-16.
1997 Z badań nad formami bifacjalnymi w Małopolsce, Z badań, s. 145-161.
- Bąbel J. T.
1987 *Obrządek pogrzebowy we wczesnym okresie epoki brązu na Wyżynie Opatowskiej* (mps dr UW Warszawa).
- Berezanskaja S. S. (Bieriezanska Z.)
1972a Kultura trzciniecka na Ukrainie, APol., t. 17, s. 259-307.
1972b *Srednij period bronzovogo veka v severnoj Ukrainie*, Kiev.
1985 *Vostočnotšineckaja kul'tura*, [w:] *Archeologija ukraińskiej SSR*, t. 1, Kiev, s. 437-445.
- Buszewicz J.
1986 Sprawozdanie z badań wykopaliskowych wielokulturowej osady w Tyszowcach stan. 25B, Spr. zam., s. 17-20.
- Czopek S., Kadrow S., Mitura P.
1993 Materiały z wielokulturowego stanowiska w Orłiskach Sokolnickich, woj. Tarnobrzeg, MSO-RA za lata 1991-1992, s. 53-69.
- Dąbrowski J.
1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*, Wrocław.
- Florek M., Libera J.
1994 Pierwszy sezon badawczy przykopalnianych pracowni w rejonie wychodni krzemienia świeciechowskiego w Kopcu, Spr. UMCS 1993, s. 3-14.
- Gackowski J., Małecka-Kukawka J.
1997 Krzemień we wczesnych okresach żelaza – refleksje na przykładzie materiałów krzemiennych z osady nawodnej w Pieczarkach, stan. 1, woj. suwalskie, Z badań, s. 289-301.
- Gosik B.
1997 *Osadnictwo z epoki brązu na stanowisku 25B w Tyszowcach* (mps mgr UMCS).
- Kadrow S.
1980 *Materiały neolityczne i wczesnobrązowe ze stanowiska 1D w Strzyżowie, woj. zamojskie* (mps mgr UMCS).
1989 Kilka uwag na temat krzemieniarstwa grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, [w:] *Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej*, Rzeszów, s. 91-107.
- Koman W.
1989 Materiały kręgu kultur z ceramiką sznurową w Kotlinie Hrubieszowskiej i na Grzędzie Horodelskiej z badań AZP w latach 1978-1983, Pr. i Mat. Zam. [t. 2], s. 34-97.
- Kozłowski S. K., Sachse-Kozłowska E.
1997 Halsztacko-lateński przemysł „łużycki” w miejscowości Zawada w woj. tarnobrzeskim, Z badań, s. 319-335.
- Kruk K.
1994 Przemysł krzemienno ludności grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, „Woliński Informator Muzealny”, z. 1, s. 3-226.
- Kurgan-Przybylska M.
1995 Problem występowania wyrobów krzemiennych na stanowiskach grupy górnośląsko-małopolskiej, „Śląskie Prace Prehistoryczne”, t. 4, s. 139-145.
- Lech H. i J.
1997 Górnictwo krzemienia w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza. Badania uroczyska „Zełe” w Wierzbicy, woj. radomskie, Z badań, s. 95-113.
- Lech J.
1983 Flint Work of the Early Farmers. Production Trends in Central European Chipping Industries form 4500-1200 B. C. An Outline, AAC, t. 22 (1982-1983), s. 5-63.
1997 Kopalnia krzemienia czekoladowego z wczesnej epoki brązu. Stanowisko II w Polanach, woj. radomskie, Z badań, s. 81-93.
- Mackevy L., Orlovskij S., Panachyd H.
1996 Raboty prykarpatškoj ekspedicii u 1995 roci, MSORA, t. 17, s. 323-326.
- Marciniak J.
1963 Tymczasowe sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, w latach 1960-1961, Spr. Arch., t. 15, s. 366-370.
- Mazurek W.
1997 Krzemienne wkładki sierpowate typu Szuminka, Z badań, s. 185-203.
- Moskwa K.
1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.
- Niedźwiedź J.
1995 Badania na osadzie kultury łużyckiej z okresu halsztackiego z Teptiukowa, stan. 6, gm. Hrubieszów, Spr. zam. [1994], s. 19-23.
- Niedźwiedź J., Panasiewicz W.,
1994 *Nadbużańskie wykopaliska 1994 (Katalog wystawy)*, Hrubieszów.
- Niedźwiedź J., Taras H.
1996 Wyniki badań wykopaliskowych na osadzie wielokulturowej w Teptiukowie, stan. 6, woj. zamojskie w 1996 r, APŚ, t. 2, s. 66-72.
- Osiak A.
1988 Materiały krzemienne ze stanowiska 1C w Gródku nad Bugiem z badań 1976-1986, AListy, nr 4.

- Prusicka E.
1995 Zabytki neoliryczne i wczesnobrązowe z Wronowic stan. 39, gm. Werbkowice, Spr. zam. [1994], s. 53-57.
- Taras H.
1995 *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin.
1997 Krzemieniarstwo kultury trzcinieckiej na wyżynach Wschodniomałopolskiej i Zachodniowolyńskiej oraz na zachodnim Polesiu, Z badań, s. 163-183.
- Węgrzynowicz T.
1973 Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu, MSiWŚ t. 2, s. 7-126.
- Wróbel H.
1989 Kurhany ze stanowiska 1 w Tyszowcach, gm. loco, na tle osadnictwa kultury trzcinieckiej w okolicy Tyszowiec, Spr. Arch., t. 40, s. 197-214.
- Zakościelna A., Libera J.
1991 Wykorzystanie surowców krzemienych z okolic Świeciechowa w neolicie i we wczesnym okresie epoki brązu w Polsce południowo-wschodniej, Lub. Mat. Arch., t. 6, s. 135-180.
- Zalewski M., Mellin J.
1991 Wykorzystanie krzemienia we wczesnej epoce żelaza w Polsce północno-wschodniej, [w:] *Archeologia bałtyjska (Materiały z konferencji, Olsztyn 24-25 kwietnia 1988 roku)*, Olsztyn, s. 37-41.

BARBARA BARGIEŁ, JERZY LIBERA AND WACŁAW PANASIEWICZ

CRESCENT-SHAPED FLINT SICKLES FROM THE HRUBIESZÓW AREA

The current knowledge on flint production from the Bronze Age allows for precise dating of some types of tools. Typical of this period are two kinds of multifunctional knives, which are generally described as sickles. The triangular knives (defined by a triangle) - type A, are connected with period I of the Bronze Age. On the other hand, the crescent-shaped ones - defined by a section of a circle, of which the chord constitutes the inside edge, and the arched section constitutes the outside

edge (type B) - are connected with the remaining periods of the Bronze Age and the beginnings of the Iron Age.

The crescent-shaped items under discussion, which come from the vicinity of Hrubieszów (the eastern part of the Lublin Upland), are made, in most cases, of excellent quality Volhynian flint, and are found together with pottery from the Trzciniec and Lusatian cultures.

*Katedra Archeologii UMCS w Lublinie
Muzeum im. St. Staszica w Hrubieszowie*